

تفکر مانیومنتالیستی در آموزش کتابداری ایران

• مازیار امیرحسینی

عضو هیأت علمی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی
دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه شیراز

اعتقاد خویش در راستای هدف ساخت و ماندگار سازی بهره می گیرد. چه افرادی در این سلک بوده اند که مانند آرش شاهد نتایج ثمر بخش کمان اندازی خود نبوده اند. این گونه افراد در این اقلیم نمی گنجند و اختصاص به زمان و مکان خاصی ندارند. مرغ باغ ملکوتیم نیم از عالم خاک

دوسه روزی قفسی ساخته اند از بدنم
(غزلیات شمس)

شیوه یک مانیومنتالیست نگرش به درون و برون (Ambivert) یعنی روش عشاق است (۱، بخش پنجم). تفکر یک مانیومنتالیست صرفاً خردنگر یا کل نگر نیست، بلکه یک تفکر سیستمی است که برای اجزا ارزش و اعتبار قائل است و نیز اجزا را در دل یک مجموعه معنی کرده و جدای از آن نمی داند. این تفکر ناظر بر برقراری سازگاری بین اجزای یک مجموعه جهت رسیدن به هدف مشترک می باشد. آنچنان که از این تعریف عملیاتی به نظرمی آید، نوعی تفکر سیستمی در این مقوله لحاظ می شود. بهای برقراری این سازگاری از خود گذشتگی و ایمان به یک هدف مقدس است.

نمونه های بنیادین حرکت های مانیومنتالیستی در کتابداری ایران موج نو کتابداران با تحصیلات آکادمیک در بستر تفکر مانیومنتالیستی در تاریخچه کتابداری کشور دو عرصه مهم را درنوردید:

الف - بستر علمی و فنی: این عرصه شاهد هنرنمایی کتابداران بزرگی بود که یک تنه مسیر ناهموار و نامستعد کتابداری آکادمیک را هموار ساختند. این گروه با تمرکز فعالیت های خود در مرکز خدمات کتابداری، منشأ بسیاری از تحولات بنیادی در حوزه علم کتابداری

مقدمه

مانیومنت (Monument) در لغت به معنای بنای یادگاری، سنگ یا ستون، اثر تاریخی، ماندگار، شگفت آور... است. مانیومنت، شیء، آرمان یا ساختاری است که باعث جلوگیری از به فراموشی سپردن عامل و مؤسس آن می شود. به عبارت دیگر هر آنچه که عامل زنده نگاه داشتن یاد و خاطره یک شخصی، تمدن، دوره تاریخی یا واقعه ای می شود، «مانیومنت» است. تفکر مانیومنتالیستی (Monumentalism) نیز قائل به سبک و ساختارهای ماندگار است، بنابر این یک مانیومنتالیست (Monumentalist) به نویسنده و هنرمندی اطلاق می شود که روی ساختارها و سبک های برجسته و ماندگار کار می کنند (۶، ج. ۲، ص. ۱۳۴۷) یک مانیومنتالیست از سرمایه وجود، فکر، دانش، تجربه و خصوصاً

شیوه یک مانیومنتالیست نگرش به درون و برون یعنی روش عشاق است
این تفکر ناظر بر برقراری سازگاری بین اجزای یک مجموعه جهت رسیدن
به هدف مشترک می باشد

امانتی که امروزه تحت عنوان
« آموزش کتابداری » به ما رسیده،
حاصل تلاش خستگی ناپذیر
اساتید بزرگوار است که
خالصانه این سکان را در دست ما
نهاده اند

امانتی که امروزه تحت عنوان « آموزش کتابداری » به ما رسیده، حاصل تلاش خستگی ناپذیر اساتید بزرگوار است که خالصانه این سکان را در دست ما نهاده اند. درخت تنومند آموزش کتابداری در کشور، هم اکنون در برگیرنده بیش از ۷۲ مرکز آموزشی از کاردانی تا دوره دکتری می باشد. این تعداد مرکز آموزشی، نشان از گسترش در حجم و کمیت دارد، اما کیفیت را چگونه می توان سنجید.

آسیب شناسی مانیومنتها

شمار زیادی از مانیومنتها یا یادگارهای تاریخی به دلیل اشکال غیر معمول زمین شناسی در معرض فرسایش هستند (۳، ج. ۱۹، ص. ۴۲۷). بنابراین محافظت از این سرمایه های گرانبها که می توانند آثار تاریخی، آثار فرهنگی، آثار اجتماعی و... باشند، بعده نسل امروزی است. این آثار ضرورتاً نیازمند نگهداری، بهنگام سازی و تجدید نظر می باشند. در گذشته این گونه تلقی می شد که این سرمایه ها صرفاً متأثر از مشیت خداوند هستند که این مشیت در قالب سیل، زلزله و تاثیرات جوی آن ها را متأثر و فرسوده می ساخت. علاوه بر این نقش انسان نیز در این میان کم رنگ نیست، چرا که بشر از طریق جنگ ها به تخریب بعضی از این آثار پرداختند (۴، ج. ۱۰، ص. ۶۱۱).

در این کشور بودند. مهم ترین دستاورد آن ها که در سال ۱۳۶۲ به ثمر نشست و در واقع مانیومنت و یادگار آن ها می باشد «سر عنوان های موضوعی فارسی» بود. این فهرست ارزشمند که با دیدگاه پراگماتیسمی و عملگرایی به ظهور رسید، برگرفته از نیاز دسترس پذیر ساختن اطلاعات و بومی سازی این مظهر کتابداری نوین در سطح کشور بود.

ب - بستر آموزش کتابداری: این بستر تاریخچه ای طولانی از دوره هخامنشیان دارد، اما منشأ حرکت آموزش کتابداری به شکل آکادمیک، تاسیس اولین گروه آموزش کتابداری در سال تحصیلی ۱۳۴۵-۱۳۴۶ در دانشکده نوپای علوم تربیتی دانشگاه تهران بود (۲، ص. ۲۶ و ۲۹). همفکران در این گروه به بنیاد زیر ساخت های آموزش کتابداری پرداختند و یادگار امروزی آموزش کتابداری را در کشور بنیان نهادند. باید در نظر داشت که هر حرکت نوین و ابتدا به ساکن در این کشور نیازمند روحیه خلل ناپذیر و از خود گذشتگی است، چرا که همواره پایگاه سنت گرایان در این کشور قوی و برخی از این تفکرات عامل ایستایی می باشد.

آموزش کتابداری در ایران، یادگاری ارزشمند از متقدمانی است - به قول ابرج افشار «موج نو در دریای سنت» - که آغازگر حرکت های دهه ۴۰ می باشند. این فرزندگان حرکت مانیومنتالیستی خود را با عشق آغاز کردند و این نیروی محرک، آموزش کتابداری را به جایگاه امروزی رهنمون ساخته است. ریشه های این حرکت رانه تنها در وجود این افراد فرهیخته می یابیم، بلکه در دانش آموختگان محضر آن ها مشاهده می کنیم؛ چرا که در محضر این اساتید قبل از پرداختن به مبانی علمی و عملی، عشق ورزیدن به هم نوع و ارائه خدمت برای تعالی انسان، مورد تعلیم قرار می گرفت. آنان پیش از هر مقوله ای در تعلیم کتابداری به رسالت حرفه ای و اخلاق کتابداری می پرداختند و به مصداق «هر چه از دل بر آید لاجرم بر دل نشیند» صف عشاق را متراکم می ساختند.

مورد تهاجم اقوام متعددی قرار گرفت و این تمدن به اشکال مختلف هویت ملی خود را حفظ کرد. دلیل عمده این بازگشت به خویشتن، خاموش نشدن شعله آزادی خواهی و استقلال طلبی بود. فردوسی یکی از این ندهای خاموش نشده بود که گره از حنجره به جبر خاموش شده مردمان ایران زمین برداشت و امید را در دل آنان تا امروز زنده نگه داشت.

ث - عشق آفرینی به سبک حماسی: فردوسی از طریق شناسایی روحیه ملی و نیاز توده‌های این کشور، رگه‌های رنگ باخته عشق به میهن را با شاهکار بی بدیل خود احیا کرد.

ج - آینه جوهر ایرانی: فردوسی با سرودن شاهنامه، آینه‌ای از جوهره وجودی ایرانیان را به این قوم هدیه کرد. ایرانیان نیز سنت‌های سینه به سینه نقل شده خود را که در شاهنامه به نظم درآمده بود، روی دست خود و در کنار قرآن - به قول ملک‌الشعرا بهار شاهنامه قرآن ایرانیان است (۵، ص. ۲۰۱) - انتقال دادند. چراکه آخر شاهنامه، حکایت پیروزی ایرانیان بر تاریکی و دوزخ است و حکایت نبرد در شاهنامه حکایت برزخ و در نهایت پیروزی، سازنده بهشت آن‌ها، اما به قیمتی گزاف که خون سیاوش‌ها و سهراب‌ها است.

آسیب‌شناسی مانیومنت‌آموزش کتابداری در ایران

بحث پیرامون آسیب‌شناسی مانیومنت‌ها بخصوص شاهنامه که یک اثر ملی و فرهنگی است ما را به حیطة یادگارآموزش کتابداری در ایران نزدیک می‌کند، چراکه این یادگار هم سر در فرهنگ و هم سر در اجتماع ایران دارد. علاوه بر مسائل و مشکلات مبتلا به آموزش کتابداری در ایران که نشأت گرفته از کمبود منابع مالی و انسانی، فضا و امکانات آموزشی، سخت‌افزار و نرم‌افزار، منابع اطلاعاتی و آموزشی و... می‌باشد، می‌توان از منظری دیگر به تحلیل موضوع پرداخت و ریشه‌آسیب وارده به آموزش کتابداری را در هویت حرفه‌ای بررسی کرد. بنابراین ضروری است که به کنکاش و تفسیر نقاط ضعف و قوت این مانیومنت، در خصوص هویت آن بپردازیم. قابل ذکر است که در اینجا با الهام از بعضی از دلایل ماندگاری مانیومنت شاهنامه به تحلیل وضعیت آموزش کتابداری در ایران اقدام می‌شود:

۱. نگرش عاشقانه: بنیان‌گذاران اولیه آموزش کتابداری در ایران، بخصوص در گروه کتابداری دانشکده علوم تربیتی دانشگاه

حال این سؤال مطرح است که آیا عوامل دیگری وجود دارد که باعث فرسایش این یادگارهای ارزشمند می‌شود؟ آیا گونه‌های متفاوت مانیومنت به اشکال مختلف فرسوده می‌شوند؟ یا همگی یادگارها و آثار برجسته به یک نسبت از آثار مخرب آسیب می‌بینند؟

پاسخ به این سؤالات را باید در نوع مانیومنت بررسی کرد. شماری از آثار باستانی مانند اهرام مصر، متأثر از شرایط جوی می‌باشند و در گروهی دیگر می‌توان رد پای انسان را در تخریب آن‌ها یافت، مانند تخت جمشید. شماری از مانیومنت‌های فرهنگی نیز متأثر از عملکرد انسان در صورت تحریف استادانه آن‌ها هستند، البته شمار محدودی از این نوع نیز از گزند مصون مانده‌اند، مانند شاهنامه فردوسی

بناهای آبادگرده خراب

ز باران و از تابش آفتاب

پی افکندم از نظم کاخی بلند

که از باد و باران نیاید گزند

نمیرم از این پس که من زنده‌ام

که تخم سخن را پراکنده‌ام

(شاهنامه فردوسی)

کاخ بلند فردوسی همان مانیومنت یا اثر بیاد ماندنی شاهنامه است. حال چرا شاهنامه از گزند مصون ماند؟ دلایل متعددی در این میان وجود دارد که به شماری از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

الف - نگرش عاشقانه: فردوسی به این آب و خاک مقدس و تمدن ایرانی عشق می‌ورزید و زبان پارسی را سمبل آن فرض می‌کرد، بنابراین در پی احیا کردن آن بود.

ب - استقامت و پشتکار: فردوسی با تمام توان در پی اعتقاد خود بود و به این ترتیب پشتکار خود را برای آگاهی نسل‌های آینده اعلام می‌کند:

بسی رنج بردم در این سال‌سی

عجم زنده کردم بدین پارسی

پ - تفکر استقلال فرهنگی و ملی: در عصری که زبان عربی زبان غالب علمی بود و در تمام شئون اجتماعی، سیاسی و فرهنگی سلطه داشت، فردوسی فریاد استقلال طلبانه سر داد. وی به دنبال ریشه‌های تضعیف تمدن ایرانی بود و به این ترتیب از مجرای ذوق معنوی خود، شاهنامه را آفرید.

ت - گره‌گشایی ندهای سرکوب‌شده: این کشور در طول تاریخ

کدامیک از دو جنبه عرض یا جوهر در آموزش کتابداری ما را به خود مشغول ساخته است؟
تنها یک پاسخ برای این پرسش‌ها کافی است، «در خانه اگر کس است یک حرف بس است».

xxx

در اینجا بر خود واجب می‌دانم که از سرکار خانم نوش آفرین انصاری، مادر آموزش کتابداری در ایران و بزرگ‌ترین یادگارساز در این مقوله یاد کنم که هرچه از عشق حرفه‌ای آموختم از اوست و جامعه کتابداری ایران در گذشته و حال و آینده مدیون او می‌باشد.

منابع:

۱. مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد، ۶۰۴-۶۷۲ق. گزیده غزلیات شمس، به کوشش محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: کتاب‌های جیبی، ۱۳۵۲، ۱۳۶۵، ص ۵۷۷.
۲. الهی قمشه‌ای، حسین محی‌الدین، سخنرانی، شرح مثنوی. بخش پنجم.
۳. حیاتی، زهیر. «آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی: گذشته، حال و آینده»، فصلنامه کتاب، دوره پانزدهم، شماره اول، بهار ۱۳۸۳، ص ۲۵-۴۱.

4. *The Encyclopedia Americana*. Danbury, Conn. : Grolier Incorporated, 1966. 22v.

5. *Encyclopedia of Library and Information Science*. Editors Allen Kent and Harold, New York: Marcel Dekker, 1968.

6. Nasr, hossein. *Persia, bridge of turquoise*. Photograph by Roloff Beny . - Boston : New York Graphic Society, 1975. p.367

7. *The World Book Dictionary*. Chicago: World Book, 1994. 2 v.

تهران، به رسالت حرفه‌ای بهایی مضاعف می‌دادند و با عشق در پی پیاده‌سازی آرمان‌های خود بودند. در کنار عشق به آموزش، عملکرد منطقی مبتنی بر برنامه‌ریزی آموزشی مطابق با نیازهای کشور نیز یار آنان بود.

۲. استقامت و پشتکار: همان‌گونه که در بحث بستر آموزش کتابداری اشاره رفت، هرگونه حرکت و بنیان‌گذاری نیازمند روحیه خلل‌ناپذیر و استقامت است. این روحیه در قالب از خودگذشتگی معنا پیدا کرده و به آن مفهوم می‌بخشد. به این ترتیب این خصیصه معنوی نیز در میان اصحاب اولیه آموزش کتابداری، متجلی بود.

۳. تفکر استقلال فرهنگی و ملی: مانیومنتالیست‌ها در حیطه کتابداری ایران همواره بهای وافر برای ارزش‌های ملی و فرهنگی قائل بودند. شاهد این مدعا آثار ارزشمندی است که، مانند سرعنوان‌های موضوعی فارسی و گسترش‌های رده‌بندی در نظام دیوبی و کتابخانه کنگره از خود به یادگار گذاشتند. با دقت نظر در این آثار در می‌یابیم که تفکر بومی‌سازی و ملی در این آثار تأکید می‌شود. قابل ذکر است که این‌گونه تفکر نشأت گرفته از ندهای ملت ایران در طی اعصار گذشته است.

۴. عشق آفرینی: تلاش گروهی از مانیومنتالیست‌ها بر این استوار شد که از سرچشمه معنوی به عنوان واسط، نسل‌های تحت تعلیم را سیراب کنند. این حلقه‌های واسط و منشأ خیر، در واقع پیشگامان عشق (یا مولی) در کتابداری بودند.

کیست مولی آن که آزادت کند

بند رقیبت ز پایت برکند

(مثنوی مولانا)

دلایل بالا همه نشان از نقاط قوت در ماندگاری مانیومنت آموزش کتابداری در ایران است. حال با اتکا به خودشناسی به اعتراف بپردازیم که آیا در درک محضر یادگارسازان کتابداری، رسالت حرفه‌ای را آموخته‌ایم؟ اگر از اصحاب یا تابعین آن‌ها بوده‌ایم، به چه میزان در گسترش تفکر آن‌ها نقش داشته‌ایم؟ آیا در زمان نقش آفرینی مانیومنتالیست‌ها، اهداف آن‌ها برای ما درونی شده بود؟! آیا نسل متقدم که شامل گروهی از مانیومنتالیست‌ها می‌شود، اطمینان از انتقال صحیح دانش و معرفت خود دارند؟ یا هرکسی به استطاعت و ظن خود یار این مقوله شده است؟ آیا شرایط حاکم فعلی در مقوله آموزش کتابداری، همان الگوی یادگارسازان است؟ آیا عمر اخلاق و رسالت حرفه‌ای به پایان رسیده است؟